

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.2 № 4

2025

TARJIMADA EKVIVALENTLIK TUSHUNCHASI VA UNING NAZARIY TALQINLARI

Ernazarova Xilola Ergashevna

*Qo‘qon davlat universiteti Xorijiy tillar metodikasi kafedrasida katta o‘qituvchisi
f.f.f.d.(PhD)*

Annotatsiya

Ushbu maqola tarjimada ekvivalentlik tushunchasini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qiladi. Ekvivalentlik asl matn va tarjima matni o‘rtasidagi ma‘no, uslub va kommunikativ ta‘sirning mosligini ifodalaydi. Maqolada lingvistik, semantik va kommunikativ, matn tipologiyasi, funksional va transformatsion yondashuvlari, shuningdek, zamonaviy mikrodarajali tahlil ko‘rib chiqilgan. Tarjimada ekvivalentlik turlari — leksik, grammatik, semantik, pragmatik va madaniy — tavsiflanadi va har bir tur uchun misollar keltiriladi. Maqola ekvivalentlikni mutlaq so‘zma-so‘z tenglik emas, balki ma‘no, uslub va madaniyat mosligini ta‘minlovchi ko‘p qatlamli ijodiy jarayon sifatida tushuntiradi. Tadqiqot natijalari tarjimonning lingvistik, madaniy va kommunikativ bilimlari asosida har bir ekvivalentlik turini uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ekvivalentlik, tarjima nazariyasi, leksik ekvivalentlik, grammatik ekvivalentlik, semantik ekvivalentlik, pragmatik ekvivalentlik, madaniy ekvivalentlik, kommunikativ moslik.

ПОНЯТИЕ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ В ПЕРЕВОДЕ И ЕГО ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Эрназарова Хилола Эргашевна

Кокандский государственный университет, кафедра методики иностранных языков, старший преподаватель; доктор философии (PhD) по филологическим наукам

Аннотация

Данная статья анализирует понятие эквивалентности в переводе в теоретическом и практическом аспектах. Эквивалентность выражает соответствие значения, стиля и коммуникативного воздействия между исходным и переводным текстами. В статье рассматриваются лингвистический, семантический и коммуникативный подходы, типология текста, функциональный и трансформационный подходы, а также современный микроуровневый анализ. Описываются виды эквивалентности в переводе — лексическая, грамматическая, семантическая, прагматическая и культурная — и для каждого вида приводятся примеры. Статья объясняет эквивалентность не как абсолютное дословное равенство, а как многослойный творческий процесс, обеспечивающий согласование смысла, стиля и культуры. Результаты исследования показывают необходимость гармонизации каждого вида эквивалентности на основе лингвистических, культурных и коммуникативных знаний переводчика.

Ключевые слова: эквивалентность, теория перевода, лексическая эквивалентность, грамматическая эквивалентность, семантическая эквивалентность, прагматическая эквивалентность, культурная эквивалентность, коммуникативное соответствие.

THE CONCEPT OF EQUIVALENCE IN TRANSLATION AND ITS THEORETICAL INTERPRETATIONS

Ernazarova Xilola Ergashevna

*Kokand State University, Department of Foreign Language Teaching Methodology,
Senior Lecturer; PhD (Doctor of Philosophy) in Philology*

Abstract

This article analyzes the concept of equivalence in translation from both theoretical and practical perspectives. Equivalence denotes the correspondence of meaning, style, and communicative impact between the source text and the target text. The article discusses linguistic, semantic, and communicative approaches, text typology, functional and transformational approaches, as well as modern micro-level analysis. Types of translation equivalence—lexical, grammatical, semantic, pragmatic, and cultural—are described, and examples are provided for each type. The article explains equivalence not as absolute word-for-word sameness, but as a multi-layered creative process that ensures alignment of meaning, style, and culture. The findings indicate the need for integrating each type of equivalence based on the translator's linguistic, cultural, and communicative knowledge.

Keywords: equivalence, translation theory, lexical equivalence, grammatical equivalence, semantic equivalence, pragmatic equivalence, cultural equivalence, communicative correspondence.

Tarjimaning markaziy muammolaridan biri — bu ekvivalentlik (equivalence) masalasidir. Tilshunoslikda ekvivalentlik atamasi tarjima jarayonida asl matn va tarjima matni o'rtasidagi ma'no, shakl, uslub yoki kommunikativ ta'sirning mosligini ifodalaydi¹. Ya'ni, ekvivalentlik — bu tarjimon tomonidan asl matn mazmunini imkon qadar to'liq, lekin qabul qiluvchi tilning normativ tizimiga mos holda yetkazish jarayonidir².

Tarjima nazariyasi rivojida ekvivalentlik tushunchasi turli yondashuvlarda talqin qilingan. Dastlab bu tushuncha lingvistik asosda, keyinchalik esa kommunikativ va madaniy nuqtayi nazardan tahlil qilina boshlandi. XX asr o'rtalarida tarjima nazariyasi alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllanib, bu davrda tarjimada “moslik”, “o'xshashlik” va “tenglik” mezonlarini aniqlash muhim masalaga aylandi³.

Ekvivalentlikning ilk ilmiy talqinlari

Tarjima jarayonini lingvistik jihatdan tushuntirishga birinchi urinishlardan biri J.C. Catford'ning *A Linguistic Theory of Translation* (1965) asarida kuzatiladi⁴. U ekvivalentlikni “lingvistik birliklarning turli tillardagi funksional mosligi” sifatida ta'riflaydi. Catford'ning fikricha, to'liq ekvivalentlik faqat ayrim hollarda — ayniqsa, texnik va terminologik tarjimalarda — ta'minlanishi mumkin, badiiy matnda esa bu muammo murakkablashadi, chunki so'zning ma'no qatlamlari va uslubiy ta'siri tillararo farq qiladi.

Amerikalik olim Eugene Nida (1964) ekvivalentlikni semantik va kommunikativ mezonlar asosida izohlaydi⁵. U “formal equivalence” va “dynamic equivalence” degan ikki asosiy turni ajratadi. Formal ekvivalentlikda tarjimon asl matnning grammatik tuzilmasi va leksik tarkibini imkon qadar saqlashga harakat qiladi, holbuki dinamik ekvivalentlikda asosiy e'tibor o'quvchiga ko'rsatiladigan kommunikativ ta'sirga qaratiladi. Nida ta'kidlashicha, yaxshi tarjima o'quvchida asl matn o'quvchisi sezgan ta'sirni uyg'otmog'i lozim. Shu sababli u tarjimani “ta'sirning qayta yaratish jarayoni” deb ataydi⁵.

Yevropa tarjimashunosligida ekvivalentlik talqinlari

Nemis olimasi Katharina Reiss (1971) tarjima jarayonini matn tipologiyasi bilan bog'laydi⁶. Uning fikricha, ekvivalentlik matnning funksional turiga bog'liq: informativ, ekspressiv va appellativ tipdagi matnlarda turli darajadagi ekvivalentlik talab etiladi. Reissning

yoʻnalishi keyinchalik Hans Vermeerʼning Skopos nazariyasi bilan boyitilib, bu nazariyada ekvivalentlikning muvaffaqiyati tarjimaning maqsadi (skopos) bilan belgilanadi. Yaʼni, har bir tarjima oʻz maqsadiga qarab ekvivalent yoki adaptiv boʻlishi mumkin⁷.

Slovakiyalik olim Anton Popovič esa ekvivalentlikni estetik nuqtai nazardan baholaydi⁸. Uning taʼkidlashicha, badiiy tarjimada toʻliq ekvivalentlikka erishish mumkin emas, chunki har bir tilning estetik qadriyatlari va uslubiy vositalari oʻzgacha. Shu sababli Popovič “transformatsion ekvivalentlik” va “funksional ekvivalentlik” tushunchalarini ilgari suradi.

Britaniyalik tadqiqotchi Mona Baker (1992) esa ekvivalentlikni mikrodarajalarda (soʻz, ibora, gap, pragmatik va matn darajalarida) tahlil qiladi⁹. Uning yozgan *In Other Words* asari hozirgi zamon tarjimashunoslikda asosiy manbalardan biri boʻlib, ekvivalentlikni turli til sathlarida kuzatish imkonini beradi. Baker taʼkidlaydiki, ekvivalentlik bu mutlaq tenglik emas, balki maʼnoni qabul qiluvchi tilda kommunikativ jihatdan qayta yaratishdir.

Ekvivalentlikning mohiyati

Shunday qilib, tarjimada ekvivalentlikni mutlaq tenglik sifatida emas, balki maʼno, funksional va madaniy moslik sifatida tushunish kerak¹². Shu sababli tarjimon oʻz faoliyatida har doim ikki darajadagi muvozanatni saqlashi kerak:

1. Manba matnning maʼnoviy aniqligini saqlash;
2. Qabul qiluvchi tildagi tabiiylik va ifoda vositalariga moslashish.

Demak, ekvivalentlik — bu tarjimonning ikki tizim (til va madaniyat) oʻrtasida muvozanatni taʼminlashga qaratilgan ijodiy faoliyatining natijasidir. U tildagi formal birliklar oʻrtasidagi “tenglik” emas, balki kommunikativ qiymatdagi muvofiqlikdir.

Tarjimaning ekvivalentlik turlari

Tarjimaning asosiy maqsadi — manba tilidagi maʼno, uslub va kommunikativ taʼsirni imkon qadar toʻliq va tabiiy tarzda maqsad tilida qayta yaratishdir. Shu bois ekvivalentlik faqat bitta darajada emas, balki tilning turli qatlamlarida namoyon boʻladi. Zamonaviy tarjimashunoslikda ekvivalentlikning bir nechta turlari farqlanadi: leksik, grammatik, semantik, pragmatik va madaniy ekvivalentlik. Har biri tarjima jarayonining muayyan bosqichida alohida ahamiyat kasb etadi.

1. Leksik ekvivalentlik

Leksik ekvivalentlik tarjimada soʻz va iboralar darajasida moslikni anglatadi. Bu turdagi ekvivalentlik soʻzning maʼnosi, uslubi, konnotatsiyasi va kontekstdagi vazifasi bilan belgilanadi. Misol: *He kicked the bucket* — toʻgʻridan-toʻgʻri “u chelakni tepdi” emas, maʼnan “u vafot etdi” boʻlishi kerak¹⁰.

2. Grammatik ekvivalentlik

Grammatik ekvivalentlik tillarning morfologik va sintaktik tuzilmalari oʻrtasidagi moslikni anglatadi. Misol:

- Ingliz tilida: *She has lived here for five years.*
- Oʻzbekchaga: *U bu yerda besh yildan beri yashaydi.*¹¹

3. Semantik ekvivalentlik

Semantik ekvivalentlik soʻzning denotativ va konnotativ maʼnolarini qayta yaratish bilan bogʻliq. Misol: *Home* soʻzi “uy” emas, balki “ota-ona manzili, tinchlik va xavfsizlik hissi”ni ham bildiradi¹².

4. Pragmatik ekvivalentlik

Pragmatik ekvivalentlik muallifning niyatini qabul qiluvchiga toʻgʻri yetkazishga qaratilgan. Misol: *Could you possibly open the window?* — “Iltimos, oynani ochib yuborasizmi?”¹³.

5. Madaniy ekvivalentlik

Madaniy ekvivalentlik milliy va madaniy unsurlarni adekvat ifodalash bilan bogʻliq. Misol: *Thanksgiving is a time to express gratitude. Thanksgiving* — minnatdorlik bildirish

vaqti .Thanksgiving soʻzini “Minnatdorlik yoki shukronalik” deb tarjima qilish mumkin, lekin madaniy maʼno faqat izoh bilan saqlanadi¹⁴.

Xulosa

Tarjimada ekvivalentlikning turli shakllari bir-biri bilan uzviy bogʻliq holda amalga oshadi. Leksik moslik yetarli boʻlmasa, semantik ekvivalentlik toʻliq shakllana olmaydi; shuningdek, semantik moslik yetishmasa, pragmatik taʼsirning oʻquvchiga yetkazilishi qiyinlashadi. Har bir ekvivalentlik darajasi tarjimonning til, madaniyat va kontekst haqidagi chuqur bilimlariga, shuningdek, ularning amaliy qoʻllanilishiga tayanadi. Shu sababli ekvivalentlik faqat “soʻzma-soʻz tenglik”ni anglatmaydi, balki matnning maʼnosi, uslubi va madaniy konteksti bilan uygʻunlikni taʼminlaydigan koʻp qirrali va ijodiy jarayon sifatida qaraladi. Bu esa tarjimonni nafaqat til vositalari, balki ularning ortidagi madaniy va kommunikativ qiymatlarni chuqur anglashga majbur qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Newmark P. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall, 1988. – 292 p.
2. Munday J. Introducing Translation Studies: Theories and Applications. – 4th ed. – London: Routledge, 2016. – 384 p.
3. Venuti L. The Translator’s Invisibility: A History of Translation. – 2nd ed. – London: Routledge, 2008. – 353 p.
4. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics. – London: Oxford University Press, 1965. – 103 p.
5. Nida E. A. Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. – Leiden: E. J. Brill, 1964. – 331 p.
6. Reiss K. Typologie der Texte und Übersetzen. – Stuttgart: Verlag, 1971. – 214 S.
7. Vermeer H. J. Skopos and Commission in Translational Action // Readings in Translation Theory / ed. by A. Chesterman. – Helsinki: Oy Finn Lectura, 1989. – P. 173–187.
8. Popovič A. Teória umeleckého prekladu. – Bratislava: Tatran, 1976. – 298 s.
9. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 1992. – 304 p.